

‘Civil society’ weleer en nu
De Nederlandse stijl van burgerschap

James Kennedy

‘Civil society’ weleer en nu

De Nederlandse stijl van burgerschap

James Kennedy

*Voordrachten, uitgegeven vanwege het Departement Rotterdam van de
Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, XI.*

Rotterdam, 2012

‘Civil society’ weleer en nu

De Nederlandse stijl van burgerschap

James Kennedy

Ten geleide

Op 6 februari 2012 hield Prof. dr James Kennedy, hoogleraar contemporaine geschiedenis aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, voor een aandachtig gehoor in Arminius te Rotterdam een voordracht met als titel: 'Civil Society' weleer en nu.

Met deze voordracht gaat hij in op de verschillende aspecten van Burgerschap en de veranderingen die zich in Nederland hebben voorgedaan.

Het bestuur is verheugd dat door de voortvarende medewerking van de spreker de tekst zo snel aan u kon worden toegezonden.

Door het gesprokene nog eens na te lezen zal het actuele thema over burgerschap anno nu ongetwijfeld een nieuwe impuls krijgen.

Rotterdam, maart 2012

Dames en Heren

In de jaren vijftig publiceerde de Vereniging van Nederlandse Gemeenten een boekje voor burgers die hun 23ste verjaardag hadden bereikt, en daarmee het stemrecht hadden verkregen. Het was een boekje waarin de rechten en plichten van Nederlandse burgers helder uiteen werden gezet. In vergelijking met onze eigen tijd was het toen helder wat goed burgerschap inhield. Een citaat uit het boek:

'U bent nu staatsburger. U heeft de rechten, die alle anderen hebben. U kunt nu kiezen en voor een groot aantal openbare functies ook gekozen worden.

[Maar] democratie is meer dan het recht om te kiezen en gekozen te worden. Democratie is niet maar alleen een staatsvorm, democratie is een gezindheid. De burger moet ook actief meeleven met het wel en wee van zijn gemeente en zijn land. Meeleven en meehandelen. Dat kan op vele manieren. Een handleiding, die precies leert, hoe zich een goed staatsburger dient te gedragen, bestaat niet. Het moet van binnenuit komen. Het is met een groot woord: sociaal verantwoordelijkheidsbesef. Het besef, dat U mede verantwoordelijk bent, ook voor het lot van anderen. U kunt een goed staatsburger zijn door Uw werk in allerlei verenigingen, door Uw werk in kerkelijke organisaties, in de jeugdbeweging,

in vakvereniging of politieke partij. Als U maar handelt vanuit het besef burger te zijn van een democratische staat. Wij hebben als mens grote verantwoordelijkheden. Jegens onszelf, jegens ons gezin of onze familie, maar ook jegens onze buurt, onze gemeente, ons land. Sterker nog: ook jegens Europa en de wereld. En wij hebben onze verantwoordelijkheid jegens God.

U heeft het gehoord. Dit is een veeleisende interpretatie van burgerschap. In sommige opzichten lijkt het wel op de Amerikaanse vorm van burgerschap, waarmee ik ben opgegroeid. Vooral de nadruk op de democratie, bijna als een *Way of Life*. Dat illustreert wellicht de invloed die Amerika had op het naoorlogse Nederland, de Amerikanen wilden zeker zijn dat West-Europa echt een bolwerk zou zijn van de liberale democratie. De tijd van deze publicatie was tenslotte ook de tijd van de Koude Oorlog, waarin het geloof in de democratie heel belangrijk was.

Tegelijkertijd zie je ook dat het een echt Hollands document is, met name in de nadruk op het participeren in 'allerlei verenigingen'. Dat geeft naar mijn mening goed weer wat in die tijd de essentie was van burgerschap in Nederland. Maar daarmee is ook direct duidelijk wat het probleem is met het aanduiden van zo'n begrip als goed burgerschap, of actief burgerschap. Het krijgt

8 telkens andere accenten, afhankelijk van de tijd en de

plaats waarin dit begrip wordt gedefinieerd. De Grieken en de Romeinen zagen sneuvelbereidheid als goed burgerschap; dat zouden we vandaag niet zo snel doen, al had Westerse samenlevingen niet zo lang geleden ook zoiets dat op deze norm leek. De vraag die ik nu wil stellen is: 'Welke vormen van burgerschap zijn in Nederland, zowel nu als in het verleden, goed ontwikkeld en welke niet?' Of misschien anders gesteld: 'Welke vormen van goed burgerschap hebben accent gekregen in Nederland en welke niet?' Aan het beantwoorden van deze vragen zal ik de rest van mijn lezing besteden.

De eerste vorm van actief burgerschap die ik wil behandelen is het participeren in de *civil society*, in het verenigingsleven, zoals dat in het zo juist genoemde citaat werd benadrukt. Dat is echt een van de sterkste kanten van het Nederlandse burgerschap, niet alleen in de jaren vijftig en niet alleen in de twintigste eeuw. Al aan het einde van de middeleeuwen waren de Nederlandse steden plekken waar burgers zich collectief organiseerden. Het stedelijk karakter van Holland werd bepaald door gilden, sociëteiten, rederijderskamers, etc. De Reformatie sloeg ook aan in Nederland, met zijn nadruk op burgerlijke zelforganisatie. En net als elders in Europa zie je aan het einde van de negentiende eeuw ook allerlei verenigingen ontstaan die zich richten op sociale verbanden en de verheffing van de samenleving. De Maatschappij tot Nut **9**

van 't Algemeen – u wel bekend - is één van de meest prominente voorbeelden, maar was zeker niet de enige vereniging die toen werd gelanceerd. In de negentiende eeuw kwamen er in snel tempo nog veel meer verenigingen bij, vooral op het gebied van liefdadigheid. In 1840 bestonden er pakweg 4.000 van zulke verenigingen en stichtingen in Nederland. Vergeleken met andere landen kende Nederland in die tijd een veel hogere organisatiegraad. Dit hoge aantal laat zien dat het veelal ging om kleinere verenigingen, die door de lokale burgerij werden opgezet en gedragen. Vanaf het midden van de negentiende eeuw kwamen daar de hervormingsbewegingen bij, die actief werden in de strijd tegen slavernij en drankmisbruik. Deze bewegingen haalden hun inspiratie vooral uit Engeland. Ook verenigingen die zich niet bezighielden met politieke of maatschappelijke vraagstukken, schoten als paddenstoelen uit de grond, zoals toneelverenigingen en zangkoren.

Aan het einde van de negentiende eeuw leek deze ontwikkeling in een stroomversnelling te komen, omdat burgers zich gingen organiseren langs lijnen van geloof en ideologie. Zo eisten katholieken vanaf 1880 steeds meer ruimte op om hun eigen organisaties te ontwikkelen op allerlei terreinen. In een paar Zuid-Hollandse dorpen werd zo zelfs de katholieke geitenfokkersbond opgericht.

10 Je organiseren naar geloof, geslacht, ethniciteit (denk aan

de Fryske beweging, of Indonesische organisaties) deed men in die tijd overal ter wereld, om zo eigen identiteit te hebben binnen de natie, dus men hoeft verzuiling niet als iets louters Nederlands te zien. Maar de verzuiling leidde wel tot een zeer complex en rijk verenigingsleven in Nederland, boven de behoorlijke infrastructuur die al bestond.

Toch moeten we de verzuildheid van het verenigingsleven ook niet overdrijven. De sportdatabank van het Huygens Instituut lijkt te suggereren dat er ongeveer bijna 16.000 sportverenigingen werden opgericht tussen 1800 en 1940, waarvan maar een zeer klein percentage op levensbeschouwelijke grondslag. Verreweg de meesten, in zoverre we dit nu kunnen achterhalen, waren neutraal of algemeen van aard.

Verzuild of niet, als je als Nederlander een beetje fatsoenlijk was, behoorde je lid te zijn van een vereniging. Je sloot je niet alleen aan bij een vereniging om erbij te horen. De gegoede burgerij waren verenigingstijgers bij uitstek; de links-liberale politicus en weldoener Arnold Kerdijk bijvoorbeeld – die zich ook lange tijd heeft ingezet voor het Nut – was zeer actief in het oprichten van allerlei verenigingen en goede-doelen-organisaties. Verheffing van jezelf, je groep of de hele samenleving waren vaak de motieven van mensen een eeuw geleden. Uiteraard hoefden Nederlanders geen lid van een

vereniging te zijn omdat zij zo vorm wilden geven aan je hoogdravende burgerschapsidealen; het kon ook dat lid zijn en actief zijn in het verenigingsleven hoorde bij hun dorp, hun familie- of vriendenkring of hun zuil, je deed het omdat het normaal was, en omdat men dat vanzelfsprekend verwachtte.

De jaren zestig brachten wel enige verandering in de wijze waarop Nederlanders participeerden in het verenigingsleven. Oude noties van verheffing, verzuiling en groepsdenken werden overboord gezet. De burger hoefde niet opgenomen te zijn in een collectief, individuen waren vrij om zichzelf te ontplooien. Het verenigingsleven kwam hierdoor in een ander licht te staan. In de eerste plaats betekende dit de deconfessionalisering van veel verenigingen. Vooral de katholieke organisaties verloren in rap tempo hun religieuze identiteit. Maar over de gehele linie trad verval in van traditionele organisaties, zoals de vrouwenverenigingen, de jeugdverenigingen, de vakbonden en de politieke partijen. In 1968 klaagde Van Mierlo dat slecht tien procent van de Nederlanders lid was van een politieke partij; dat is inmiddels gedaald tot 2,5%. Hoewel kerken zichzelf niet echt beschouwen als verenigingen, wordt dit instituut door het burgerlijk wetboek wel gedefinieerd als een bijzondere verenigingsvorm. En ook binnen deze

12 verenigingen, de kerken, nam de actieve betrokkenheid

van leden af, evenals het kerklidmaatschap – net zoals bij de ‘gewone’ verenigingen.

Toch was er ook sprake van de opkomst van andere vormen van maatschappelijk activisme en burgerparticipatie die streefden naar mensenrechten en vrede en zich binnen lossere verbanden organiseerden. Eind jaren zeventig liep Nederland voorop in de wereld met deze zogenaamde ‘nieuwe sociale bewegingen’ – niet meer zoals de oude gericht op lonen en pensioenen maar op vrede, milieu, mensenrechten. Er was geen enkel ander land waar sociale bewegingen met politieke doelstellingen zoveel leden hadden als in Nederland. De Nederlandse Vereniging voor Vrijwilliger Euthanasie (NVVE) was met 100.000 leden getalsmatig de grootste pro-euthanasie vereniging in heel de wereld. Dit illustreert niet alleen belangstelling voor een ‘goede dood’ in Nederland, maar de hoge mate van mobilisatie van burgers voor allerlei maatschappelijke doelen.

Ook nu nog zijn Nederlanders massaal lid van allerlei goede doelen of ideële organisaties, zoals het Wereldnatuurfonds of Greenpeace, ook bij deze internationale organisaties zijn ze structureel oververtegenwoordigd. Wat dat betreft blijven ze de wereldranglijsten aanvoeren. Dat 70-80% van de bevolking lid is van een vereniging is uitzonderlijk hoog. Bovendien zijn de meeste Nederlanders lid van gemiddeld meerdere verenigingen.

En daarnaast doen ze veel vrijwilligerswerk: een op de drie inwoners is actief als vrijwilliger – meestal binnen een vereniging. Enquêtes in Zuid-Holland laten zien dat 20-40% van de inwoners actief is als vrijwilliger, waarbij het percentage afhangt van de manier waarop je de vraag stelt. Uiteraard is niet iedereen even actief. Ouderen zijn sterker vertegenwoordigd onder de vrijwilligers dan jongeren. Dat komt ook omdat de Nederlandse bevolking steeds ouder wordt (de leeftijd van de gemiddelde vrijwilliger is van rond 47 tot 49 jaar gestegen in de laatste enkele jaren) en omdat senioren de tijd en de gezondheid hebben om zich in te zetten als vrijwilliger. En verder geldt dat je meer vrijwilligers kunt vinden onder de etnische Nederlanders, de hoger opgeleiden en de actieve kerkleden.

Het totaalbeeld overziend is de inbreng van Nederlandse burgers volgens internationale maatstaven buitengewoon indrukwekkend. Ik sprak enkele dagen geleden met iemand die lang een leidende rol had gespeeld bij het Oranjefonds – een fonds dat veel burgerinitiatieven financiert – die heel trots was geworden op de Nederlandse samenleving door de visie en de bereidheid om te doen wat moest worden gedaan. En hoewel heel Noordwest-Europa hoog scoort op het gebied van verenigingsleven en vrijwilligerswerk, is Nederland in dit opzicht een van

14 de sterkste motoren.

Dus op de eerste vorm van burgerschap, namelijk op de participatie in het publieke domein – de *civil society*, het verenigingsleven en vrijwilligerswerk – scoort Nederland heel hoog. Het was hoog en het blijft hoog, al kan je een licht dalend tendens merken in lidmaatschappen en al kan je altijd vragen of de nieuwe vormen van lid-zijn zo robuust zijn als de oude *face-to-face* vormen. Maar het blijft een sterke kant van Nederland.

Hoe zit dat bij de tweede vorm van burgerschap, die ik nu wil behandelen: het leven volgens burgerlijke normen en waarden? Hoewel dit sommige Nederlanders sinds de jaren zestig met afgrijzen vervuld en veel Nederlanders de laatste jaren ontsteld lijken te zijn over het gebrek aan fatsoensnormen, zijn Nederlanders op dit punt eigenlijk ook heel sterk. Als je Nederlanders vraagt wat 'goed burgerschap' is, verwijzen ze toch snel naar deze invulling van burgerschap: zorgen dat je geen overlast veroorzaakt voor de mensen in je buurt, een oogje in het zeil houden als je bejaarde buurvrouw begint te kwakkelen, rekening houden met elkaar, geen afval laten rondslingeren. Zo vullen Nederlanders graag hun goed burgerschap in, op microniveau, op het niveau van de straat en de buurt. De wens dat je vooral in vrede moet zien te leven met je burens, wordt ook door buitenstaanders snel opgepikt. Toen een Amerikaanse kennis naar Nederland verhuisde en een volkstuintje wilde huren, kreeg ze er vijf hand-

boeken bij. Na grondige studie concludeerde ze dat alle regels gemakkelijk teruggebracht konden worden tot die ene gouden regel: Je mag doen wat je wilt, zolang je anderen geen overlast bezorgd. Maar dat betekent natuurlijk niet dat iedereen zich daaraan houdt, zou men daartegen kunnen beargumenteren. Nederlanders zijn niet altijd beleefd en hoffelijk, integendeel. Al in het boek over burgerschap uit 1950, waaruit ik aan het begin van mijn lezing citeerde, bekritiseerden de auteurs het gebrek aan manieren van Nederlanders, die niet in de rij stonden bij de bus en hun ellebogen gebruikten om voor te dringen bij de uitverkoop. Beleefdheid zit blijkbaar niet in de culturele mores van Nederlanders. Maar zelfs als je onbeleefd kon zijn bij de bus en de winkel, probeerde je meestal wel rekening te houden met je burens, om zo de omgeving prettig te houden.

Natuurlijk veranderde de jaren zestig ook in dit opzicht de omgang. Het werd allemaal iets minder formeel. Je mocht voortaan zelf bepalen waar de grenzen lagen. Dat vereiste meer interne discipline en een geraffineerder gevoel voor wat wel en niet toelaatbaar was in specifieke situaties. De één kan daar beter mee overweg dan de ander. En voor immigranten is het ook niet meteen duidelijk wat de verwachtingen zijn. De laatste tijd werd het gebrek aan herkenbare fatsoensnormen tot een grotere bron van ergernis. Mensen schijnen de regels

niet meer goed te kennen, noch te respecteren. Er wordt de laatste jaren meer geklaagd over toegenomen hufterigheid en het gebrek aan omgangsvormen. Gebrek aan normen aan waarden, aan solidariteit, aan respect, dat komen vaak als probleem nummer een gesignaleerd door de Sociaal- en Cultureelplanbureau. Geen enkel ander Europees land heeft het gebrek aan fatsoen als topprioriteit aangegeven, laat staan dat het jaar in jaar uit bovenaan hun probleemlijstjes zou staan. Misschien hebben ze wel gelijk, want ook uit ander onderzoek blijkt dat Nederlanders verreweg de meest onbeschofte Europeanen zijn, vooral als je internetreacties analyseert. Aan de andere kant zou deze grootste zorg van Nederlanders ook kunnen wijzen op een gebrek aan andere grote maatschappelijke problemen. Daarnaast lijkt het te wijzen op een andere krachtige behoefte in de Nederlandse samenleving; de behoefte van de bewoners om zich thuis te voelen in hun eigen woonomgeving: Oost, west, thuis best. Als je dit basale veiligheidsgevoel mist, moet dat eerst weer goed komen, voordat je je ergens anders op kunt richten. Vandaar dat ze buitengewoon gevoelig zijn voor bedreigingen van buiten en zich snel zorgen maken over de gevolgen van migratie.

Om deze invulling van burgerschap te illustreren, wil ik citeren uit een Amsterdamse nota getiteld *Amsterdams burgerschap, anno 2011*, waarin als hoofddoel wordt

geformuleerd: 'Verbondenheid te versterken en verruwing tegen te gaan. Amsterdammers doen mee en nemen verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor de stad.' De subdoelen worden onder andere als het 'versterken van *grootstedelijke burgerschapscompetenties* [door]:

- *Identificatie*: je kunnen verplaatsen in een ander
- *Representatie*: hoe gedraag je je
- *Aanspreekbaarheid*: verantwoordelijkheid nemen voor je uitspraken/daden
- *Weerbaarheid*: kunnen opkomen voor jezelf
- *Tolerantie*: vermogen om datgene te verdragen waar je op redelijke gronden eigenlijk bezwaar tegen hebt.'

Deze Amsterdamse notie van burgerschap zegt gestoeld te zijn op drie peilers: 'verbondenheid, participatie en hoffelijkheid.' Deze peilers, zegt de nota, vormen 'de basis voor veiligheid en de rechtstaat'. Dit is voor mij als Amerikaan fascinerend. Dat de goede omgang met elkaar wordt gezien als de basis voor de hele maatschappelijke orde. Dat zie je ook terug in de inburgeringstoetsen, die veel aandacht hebben voor de mores: hoe ga je om met elkaar? In Amerikaanse inburgeringstoetsen gaat het eigenlijk alleen over kennis van de Engelse taal, de Amerikaanse geschiedenis en het politieke stelsel. Maar

18 Amerika is ook een land waar mensen verder van elkaar

af kunnen wonen. In Nederland wonen we allemaal op een kluitje en zijn goede omgangsvormen veel belangrijker. En omdat dit ook meestal heel goed lukt, omdat men telkens weer zo'n nadruk geeft op de kwaliteit van de leefomgeving en goed met elkaar te kunnen wonen, en omdat men daar vaak naar probeert te leven, zou ik dit toch willen benoemen als een sterk punt van het Nederlands burgerschap.

Dan komen we bij de derde invulling van burgerschap, die in Nederland veel minder goed is ontwikkeld dan elders: politiek geëngageerd staatsburgerschap. Het Amerikaanse en Franse staatsburgerschap wordt nadrukkelijk in politieke termen begrepen. Het ging in derevoluties in beide landen om de politieke zeggenschap van het volk. De revolutie – de opstand tegen Spanje – in Nederland kwam in dit opzicht te vroeg. In de tijd van de Republiek, in de zeventiende en achttiende eeuw, had misschien een half procent van de Nederlandse bevolking directe politieke zeggenschap en dat wilden de regenten van de verschillende steden en de adel van het land graag zo houden. Dat was lager dan in Engeland. Het enthousiasme voor politiek burgerschap was wel ineens heel groot in de jaren tachtig en negentig van de achttiende eeuw – denk aan de Patriottentijd en de Bataafse Republiek – maar door het falen van het democratisch

experiment en de Franse dominantie, zakte het enthousiasme voor het democratisch experiment aan het begin van de negentiende eeuw snel weg. Vanaf die tijd leek de gedachte te overheersen dat politiek burgerschap niet te uitbundig of radicaal mocht worden ingevuld. Vanaf het einde van de negentiende eeuw nam het democratisch gehalte van Nederland weer toe, maar toch bleef de regentencultuur in Nederland aanwezig. De gekozen vertegenwoordigers kregen mandaat van de kiezers en mochten daarna het land besturen zonder constant de kiezers te vragen naar hun mening of verantwoording af te leggen. Debatclubs kregen in Nederland weinig voet aan de grond, in tegenstelling tot de Angelsaksische landen. Zelfs de leiders van de meest democratische bewegingen, zoals de sociaal-democraten, de vrijzinnig-liberalen of de anti-revolutionairen, leken altijd wat ambivalent te staan tegenover volkssoevereiniteit. Hierdoor is de politieke geëngageerdheid van burgers nooit een belangrijk onderdeel geworden van de burgerschapsidealen. Een belangrijke enquête uit 1956 liet dit zien: zeer veel kiezers bleken thuis en in het gezin nauwelijks te spreken over de politiek, en op het werk nog minder. Vrouwen bleken minder geïnteresseerd in politiek dan mannen: slechts drie procent van de vrouwen sprak vaak over politiek, terwijl twee op de drie vrouwen

20 dat nooit deden.

Waarom zijn Nederlanders nooit zo de politieke burgers geworden als veel burgers in andere landen? Misschien heeft dat ook deels te maken met de kwaliteit van het openbaar bestuur. Die is redelijk voorspelbaar, er is een goede verdeling van machten (afwezigheid van sterke machtscentra) en de heersende klasse leefde dichtbij de bevolking en probeerde ontvankelijk te zijn voor de signalen die uit de bevolking kwamen, al was slechts (soms) uit prudentie. Politici probeerden vaak besluiten te nemen met het algemeen belang voor ogen, in plaats van openlijk de particuliere belangen van hun regio's of achterbannen te bevorderen. Zo heeft het openbaar bestuur lange tijd een verheven status gehad. Burgers vonden dat je de bestuurders hun werk moest laten doen. De invulling van het politiek burgerschap was daarom tamelijk passief. Draaide de democratie volgens Fransen en Amerikanen om democratisch rechten en plichten, in Nederland was de definitie van de democratie volgens de inwoners in de enquête uit 1956 'het kiezen van een parlement' – een klassiek voorbeeld van was Schumpeter de minimalistische school van de democratie noemde; eens in de vier jaar stemmen en dan vervolgens de zaak overlaten aan mensen met kennis van zaken. En volgens een handboek uit 1967 was de politieke verantwoordelijkheid van burgers stemmen, het volgen van de beraadslagingen van de gemeenteraad en het discussiëren met

medeburgers. Verder hoefde politiek burgerschap niet te strekken. Dat wilde men eigenlijk ook niet.

Ook in dit opzicht bracht de jaren zestig veranderingen. De burger werd mondig, wilde meer inspraak in politieke besluitvorming, ging actievoeren en was soms burgerlijk ongehoorzaam. Door de morele energie van de jaren zestig en zeventig kreeg je een gepolariseerd en verpolitiekt klimaat, waarin burgerschap in meer politieke termen werd begrepen. Maar dat leek van korte duur te zijn. Net als aan het einde van de achttiende eeuw laaide het enthousiasme voor de directe democratie op, om vervolgens na een paar decennia weer te verslapen. Vanaf de jaren tachtig is het politiek burgerschap weer in rustiger vaarwateren gekomen, al kan je afvragen of de recente komst van de nieuwe media een duurzame veranderingen hierin zal brengen.

Nederlanders blijven belangstelling houden van voor de politiek. De opkomst bij de verkiezingen blijft hoog en ze spuien graag hun politieke standpunten, vooral op het internet, waar ze wereldleiders zijn in het twitteren. Het politieke stelsel in Nederland slaagt erin om de manipulatie van het grote geld en politieke reclames te vermijden. Maar toch blijft de actieve participatie in politieke partijen en campagnes zeer laag. Dan wordt niet belangrijk gevonden. En dat de PVV maar één lid heeft

22 wordt ook niet overal ervaren als schandalig, al blijft de

kritiek zeker niet uit. De politiek lijkt het terrein te zijn van de politici; politieke participatie van burgers is blijkbaar voor Nederlanders niet noodzakelijk.

De laatste vorm van burgerschap is eveneens minder ontwikkeld in Nederland. Deze vorm is meer gericht op het individu: de wens om als persoon op de bres te springen voor de goede zaak. Ik ben wellicht gevormd door de films uit Hollywood, die je inspireerden om een heldenrol te vervullen: de dappere burger die bereid is het goede na te jagen zelfs als heel de wereld zich tegen hem heeft gekeerd. Deze films voedden de passie voor diepe beginselen en idealen. Deze norm is veel minder zichtbaar in Nederland. Volgens mij kun je dat zelfs zien in de behandeling van klokkenluiders. *Whistle blowers* lijken in Amerika meer waardering te krijgen dan klokkenluiders in Nederland. Je hoort het nauwelijks in de Nederlandse retoriek, dat mensen worden aangemoedigd om zichzelf op te offeren om de samenleving van dienst te zijn.

In Amerika is die gedachte springlevend: *If it's to be, it's up to me*. Je wordt aangemoedigd om van je leven een succes te maken en vervolgens weer terug te geven aan de gemeenschap die je heeft groot gemaakt. Filantropie is in de Verenigde Staten zoals u weet veel belangrijker dan in Nederland. Het is helemaal geen schande dat je je naam koppelt aan projecten waar je een steentje aan het

bijgedragen. De Nederlandse bescheidenheid staat eigenlijk niet toe dat je je naam in koeienletters zet op het gebouw dat je hebt gefinancierd. Daar wordt hoofdschuddend naar gekeken: dan heb je het eigenlijk om de verkeerde redenen gedaan (naamsbekendheid) en daarmee haal je je goede daad weer onderuit. Veel Nederlanders lijken te denken dat zij aan hun burgerschaps-plichten hebben voldaan als ze vrolijk hun hoge belastingen betalen en af en toe een duit in het collecte-busje doen. Onlangs maakte minister van Bijsterveld furore toen ze een pleidooi hield voor actief ouderschap op school. Hoe durfde de minister te zeggen dat ouders onvoldoende inzet toonden op school! In de Verenigde Staten zouden ze er niet van opkijken. Daar zijn ouders eraan gewend dat ze persoonlijk worden aangesproken op de bijdrage die zij leveren. Dat betekent niet dat iedereen ernaar luistert. Dat staat eenieder vrij. Maar de publieke oproep om je persoonlijk meer in te zetten voor idealen in de samenleving wordt in Amerika overal gehoord.

Pas recent wordt de beroemde uitspraak van John F. Kennedy ook geregeld gehoord in Nederland: *'Ask not what your country can do for you. Ask what you can do for your country'*. Jan Peter Balkenende probeerde het in ieder geval wel dit citaat te gebruiken, al landde het niet. Was het omdat hij het zei, of omdat dit een te on-Nederlandse gedachte was? Wie weet zal ook deze vorm van burgerschap

meer inhoud krijgen, nu de overheid meer taken afstoot. Nu Nederland minder gekenmerkt wordt door collectieve verbanden en meer oog heeft voor het individu, zou deze vorm van burgerschap versterkt kunnen worden door personen op te roepen hun eigen krachten, visie, geld en tijd in te zetten voor een betere samenleving. Nederland hoeft niet net te worden als de Verenigde Staten. Maar iets meer waardering voor de kracht van individuele burgers kan geen kwaad.

Ter afsluiting wil ik benadrukken dat Nederlanders veel in huis hebben op het gebied van burgerschap. Ze doen actief mee in de *civil society* en plaatsen veel nadruk op omgangsvormen en een goede leefomgeving. En op het gebied van politiek burgerschap en individuele inzet voor de samenleving zijn dynamische ontwikkelingen gaande. In dit opzicht is mijn lezing geen vervalsbetoog. Maar het is wel belangrijk dat deze tradities krachtig blijven, dat er wordt geïnvesteerd in actief burgerschap en dat nieuwe vormen opkomen, met name op het terrein van politieke burgerschap – waarin bijvoorbeeld burgerinitiatieven een centraler plaats krijgen in beleid, zoals Fred Meerhoff recent heeft betoogd. Hoe dan ook, de overheid zal minder doen voor de burgers, of we daar blij mee zijn of niet. Burgers kunnen niet alleen meer taken zelf uitvoeren, ze kunnen ook de overheid aanspreken op

gevoerd beleid en pleiten voor meer aandacht voor de minderbedeelden. Ik verdedig dus geen libertaire overheidsvisie. Maar dat de samenleving baat heeft bij een actieve invulling van alle hierboven genoemde vormen van burgerschap mag duidelijk zijn.

Colofon

Deze publicatie is het tiende deel in een reeks uitgegeven door het Departement Rotterdam van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Ontwerp en opmaak:

Sirene Ontwerpers, Rotterdam

Druk:

Grafisch Goed, Rotterdam

Oplage:

1000 exemplaren

Deze uitgave is niet voor de handel bestemd.

Departement Rotterdam van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

Eind 1784 werd in de Republiek der Verenigde Nederlanden een circulaire verspreid die de ontvangers vroeg toe te treden tot een genootschap dat de 'verbetering van het burger- en schoolwezen' beoogde. De nog bestaande Maatschappij tot Nut van 't Algemeen werd toen geboren. Na Amsterdam en Bodegraven volgde de oprichting van het departement Rotterdam op 24 augustus 1785 in de Stads-Doelen. Het departement heeft talrijke initiatieven ondernomen op het terrein van onderwijs (scholen, Nutsacademie, Volksuniversiteit) en volksontwikkeling (leesbibliotheek, spaarbank), om enkele voorbeelden te geven. De instellingen zijn meestal een eigen leven gaan leiden, zodat het departement thans initiatieven steunt op het gebied van onderwijs en van volksontwikkeling.